

החוסן הלאומי בישראל בצל הקורונה: משמעויות מסקר הלמ"ס

מאיר אלרן ושמואל אבן

סקר של הלמ"ס מציג תמונה מורכבת לגבי החוסן של הציבור הישראלי לאחר כחודשיים של התמודדות מוצלחת עם נגיף הקורונה - הישג רפואי ניכר שגרר מחירים גבוהים לכלכלה ולחברה הישראלית. תמונת המצב היא של החרפה בתחושות של לחץ, חרדה, בדידות, ובעיקר חשש כלכלי עמוק בקרב אזרחים רבים. עם זאת, נראה כי הרוב הגדול של האזרחים בישראל הסתגל במהירות לאתגרים הקשים שהציבו בפניו ההנחיות של הממשלה. הסתגלות זו באה לידי ביטוי בציות נרחב לכללי הסגר ולאמון הרב בממשלה ויותר מכך ברשויות המקומיות. נראה כי בדומה לצורך בניטור תחלואה, יש גם צורך בהעמקת ניטור ההשלכות הכלכליות והחברתיות של משבר הקורונה. יכולת הניטור רלוונטית גם למשברים אחרים, העלולים להתרחש בעתיד. לפיכך יש מקום לכונן מנגנון מקצועי שייצר באופן סדור ורציף את מדד החוסן האזרחי של אזרחי ישראל אשר ישמש בסיס אמין לקבלת החלטות בעת משבר, אזרחי או ביטחוני.

בשבוע האחרון של אפריל 2020 ערכה הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (למ"ס) סקר בזק, שמטרתו לספק תמונת מצב לגבי החוסן האזרחי של הציבור בישראל בעקבות משבר הקורונה. המדגם כלל 2,792 נפשות בגילאי 21 ומעלה שמתוכם השיבו בטלפון 56 אחוזים.

ממצאיו העיקריים של הסקר

המצב הנפשי בצל הקורונה: 22.5 אחוזים מהנשאלים דיווחו שמצבם הנפשי הורע במהלך המשבר. קרוב ל-28 אחוזים דיווחו שמצבם הרגשי של ילדיהם החמיר. בקרב הציבור הערבי, יותר מ-36 אחוזים העריכו את מצבם הנפשי כשליילי.

תחושות של לחץ וחרדה ליוו בתקופת זו יותר מ-34 אחוזים מהאוכלוסייה הנסקרת; תחושת דיכאון ליוותה יותר מ-16 אחוזים מהמשיבים, ו-23.5 אחוזים דיווחו על תחושת בדידות; שיעור הערבים שחשו דיכאון, לחץ וחרדה היה גבוה יותר מאשר בקרב יהודים; בקרב בני 65 ומעלה, יותר מ-30 אחוזים חשו לחץ וחרדה; יותר נשים (39.6 אחוזים) דיווחו על תחושות אלה מאשר גברים (28.9 אחוזים).

מתחים בבית: 22.6 אחוזים מאלה שאינם גרים בגפם דיווחו על מידה מסוימת עד מידה רבה מאד של מתחים בין בני משק הבית בעקבות המשבר. שיעורם הגיע ל-27 אחוזים בקרב משקי בית שבהם ארבע נפשות או יותר.

המצב הכלכלי: יותר מ-46 אחוזים (ואף 57 אחוזים מבין הנשאלים הערבים) דיווחו כי בעקבות המשבר החמיר מצבם הכלכלי ושל משפחתם. יותר מ-50 אחוזים מהיהודים ויותר מ-60 אחוזים מהערבים ביטאו חשש מקושי בכיסוי הוצאותיהם. כמעט 16 אחוזים דיווחו על חשש מאבדן מקום מגוריהם. כ-14 אחוזים דיווחו על צמצום ארוחותיהם בשבוע האחרון (שלפני הסקר) בעיקר

מסיבות כלכליות. יותר מ-20 אחוזים צופים לשיפור במצבם הכלכלי ב-12 החודשים הבאים, וכ-27 אחוזים צפו כי מצבם הכלכלי יחמיר.

ציות להנחיות משרד הבריאות: יותר מ-80 אחוזים דיווחו כי הם ממלאים במידה רבה אחר ההנחיות.

אמון במערכת: 38 אחוזים (וכמעט 49 אחוזים מהציבור הערבי) הביעו אמון רב בממשלה בהתמודדותה עם משבר הקורונה ו-33 אחוזים נוספים הביעו אמון "במידה מסוימת". כ-28 אחוז אינם נותנים אמון בממשלה בהקשר הנדון. נרשמה שונות רבה בשיעור האמון בממשלה בין הערים הגדולות, אשר נעה בין 85 אחוזים בפתח תקווה ל-54 אחוזים בתל אביב. אמון הציבור שנרשם לגבי תפקוד הרשויות המקומיות היה גבוה באופן ניכר: כ-47 אחוזים ביטאו אמון במידה רבה ברשות המקומית שלהם (62 אחוזים בקרב הערבים) וכ-32 אחוזים נוספים ביטאו אמון מסוים.

משמעויות

במגבלות הידועות של הסקת מסקנות כלליות וארוכות טווח על סקרים, תוצאות סקר הלמ"ס מצביעות על עוצמת הזעזוע בקרב הציבור הישראלי עקב מגפת הקורונה כחודשיים מאז פריצתה. כן מצביעים הנתונים על אודות התייחסותו המורכבת של הציבור להשלכותיה בטווח הקצר והבינוני. עם זאת, ניתן להצביע על כמה תופעות, המעידות גם על אופטימיות. מנתוני הסקר מצטייר כי הציבור בישראל הגיב בצורה סבירה לאתגר החריף של המגפה, כנראה גם נוכח היקפי התמותה הנמוכים ומגמת השיפור הניכר בתחלואה בתקופה האחרונה, בוודאי ביחס לתחזיות הקודרות שהושמעו בתחילת האירוע. החוסן האזרחי התבטא בין היתר בהתייחסות מפוכחת של הציבור לירידה הניכרת והבלתי נמנעת ברציפות התפקודית של המשק והחברה ובנטייה לאופטימיות לגבי סיכויי התאוששות בעתיד.

א. אמנם הסקר משקף את העלייה בתחושות הלחץ, החרדה ומתחים בבית שהועצמו בשל החשש להידבק, השפעות ההסגר ואי-הוודאות הכלכלית. עם זאת, רוב הנסקרים - בשיעורים גבוהים של כ-2/3 עד 4/5 - מעריכים את מצבם הנפשי ואת הקושי האישי שלהם כסביר (או ללא שינוי ניכר). מידה של אופטימיות ניתן להסיק מכך שיותר מ-2/3 מהנשאלים מעריכים שמצבם הכלכלי ישתפר או שלא ישתנה.

ב. המדיניות של הממשלה, ובעיקר הסגר שהושט על תושבי המדינה, התקבל על ידי רוב האזרחים כמוצדק. נראה שהציבור הכיר בסיכון ולכן בצורך במדיניות שנקטה, על אף המחיר הכלכלי והחברתי הכבד. גם האמון בממשלה (המוטה, כנראה לפי העמדה הפוליטית של הנשאל/ת) הינו ככלל גבוה. יש חשיבות לעובדה כי האמון של האזרחים ברשות המקומית שלהם גבוה אף יותר.

ג. כצפוי, ניכרת שונות משמעותית בין קבוצות שונות של נשאלים - תופעה המוכרת מסקרים אחרים: נשים ומבוגרים מדווחים על דאגה מהמצב יותר מגברים וצעירים; ערבים תופסים עצמם כנפגעים מהאירוע יותר מיהודים. הבדלים אלה נשענים על חיבור בין מציאות אובייקטיבית לבין תפיסה עצמית סובייקטיבית. חשוב מכך, נזקי הקורונה מעצימים את הנזקים הכלכליים-חברתיים מלפני האירוע. כלומר, אלה שנקלעו למשבר

ללא "כרית ביטחון" כלכלית, חשופים יותר לאבטלה ומוטרדים יותר לעתידם. אליהם הצטרפו אזרחים נוספים, שאיבדו את פרנסם.

ד. שיעור האוכלוסייה שדווחה על קשיים ולחצים עקב המשבר הנוכחי הינה בחזקת תמרוז אזהרה חברתי, היות וחוסנה של החברה כולה נשען על ההתנהלות והתחושות של הקבוצות המוחלשות. בעניין זה נציין את העלייה במספר הפניות בנושא אלימות במשפחה לער"ן (עזרה ראשונה נפשית) – מ-537 בינואר-פברואר ל-729 במארס-אפריל, עליה של יותר משליש (הארץ, 10 אפריל, 2020).

לתמונה מורכבת זו נודעת חשיבות רבה לגבי עיצוב המדיניות הממשלתית להמשך ההתמודדות עם נגיף הקורונה, לרבות הצעדים שינקטו מעתה על מנת להביא להתאוששות כלכלית ולהתייצבות חברתית. אפשר להסיק מהדברים כי חלק גדול של הציבור מתנהל במשבר באורח המשקף כושר הסתגלות ניכר ברמה האישית והציבורית. תעיד על כך גם תופעת ההתנדבות הרחבה בקהילה. על בסיס זה נצביע על הצורך להתמקד עתה בהענקת תשומת לב מיוחדת וסיוע יעיל לשכבות החלשות באוכלוסייה וגם לרבים שניזוקו במעמד הביניים, המהווה את שדרת המשק. לחצים כלכליים ונפשיים מצטברים ועלולים להתעצם אצל אלה שיתקשו לעבור ל"שגרת קורונה". לכן, עם חזרת המשק לפעילות צפוי אמנם שיפור יחסי בנתונים הכלכליים, אולם יהיו רבים שישארו מאחור ומצבם יורע. את אלה חשוב לאתר ולהגיש להם סיוע יעיל.

לאור מידת האמון הגבוהה שזוכות לה הרשויות המקומיות, מומלץ להעמיק ולהרחיב את חלקן בניהול המשבר בתחומים להם הן אחראיות ולהעניק להן סמכויות נוספות בכל הנוגע לקשר הישיר עם האוכלוסייה. כך גם בראייה עתידית של התמודדת עם משברים במרחב האזרחי. האמון הגבוה יחסית שקיבלה הממשלה מהסקטור הערבי ראוי לניצול לשיפור היחסים בינו לבין הציבור היהודי והממסד ולשיתוף פעולה בטיפול בבעיות חברתיות המטרידות סקטור זה, בהן הפגיעה והאלימות.

הסקר של הלמ"ס מצביע על החיוניות של כינון מנגנון ממלכתי מקצועי לניטור נתונים כלכליים וחברתיים אמינים לצורך יצירתה של עקומת החוסן הלאומי לאורך זמן – הן לצורך ההתמודדות עם השלכותיו של משבר הקורונה והן כבסיס לגיבוש מדיניות לטיפול במשברים עתידיים.